

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, June 2019, (15): 114-140

Seci' Sanatıyla Yazılan Tefsirler

Tafsirs Writing With The Art of Saj'

Selami YALÇIN

Dr. Öğr., Sakarya Üni. İlahiyat Fak., Tefsir Anabilim Dalı
PhD Student, Sakarya Uni. Faculty. of Theology, Department of Tafsir
Sakarya/Turkey

yalcinselami23@gmail.com

ORCID ID: www.orcid.org/0000-00067-7076-9498

Atıf: Yalçın, Selami. "Seci' Sanatıyla Yazılan Tefsirler". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2019): 114-140.

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.558617>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Nisan / April 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 1 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published: 20 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 15 **Sayfa / Pages:** 114-140.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights reserved.

Seci' Sanatıyla Yazılan Tefsirler¹

Öz: Cahiliye döneminde konuşmada kullanılan seci', zamanla kitap yazımında da tercih edilmeye başlanmıştır. Özellikle "makâme"lerde, kitapların mukaddimelerinde ve duâlarda sıkça başvurulan bir tarz olmuştur. Muhatabı etkilemek maksadıyla şiirin dışında da vezin ve kafiyeyle ifadeler süslenmeye çalışılmıştır. Vaaz ve hutbelerde de seci' kullanılmıştır. Tasavvufi çevreler duygulara daha çok nüfuz ederek insanları irşâd edebilmek amacıyla seci'in sanat yönünden yararlanmışlardır. Bunun doğal bir uzantısı olarak işârî tefsir yazan tasavvuf erbabından bazı âlimler bu üslûbu tefsir kitaplarına yansıtmışlardır. Tefsir kitaplarıyla, onlarla ilgili yazılan tezlerin ve makalelerin taranması sonucunda Kuşeyrî, Necmeddîn Dâye, İzzuddîn b. Abdusselâm, Ni'metullah en-Nahcuvânî ve İbn Acîbe'nin tefsirlerinde sıkça; İbn Korkmaz'ın Fethu'r-rahmân'ın bazı kısımlarını, Nesru'l-cumân'ın ise tamamını seci'li üslûpla yazdıkları tespit edilmiştir. Bu müfessirler daha çok mutarraf ve mütevâzî, bazen murassa' tarzında fıkralar kaleme almışlardır. Şiirde kullanılan tarsi' sanatını bazen, seci'in diğer çeşitlerini de nadiren ifadelerine yansıtmışlardır. Estetiği sağlama düşüncesiyle müfessirler sözü bazen uzatmış olsalar bile seci' tarzını tefsirlerinde tercih etmeleri önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Seci', Tefsirde Seci', Kur'an'da Seci', İşârî, Nesru'l-Cumân

Tafsirs Writing With The Art of Saj'

Abstract: Saj' which was used in colloquial speech in the Jahiliyyah period was started to be preferred in book writing in the course of time. Especially, in the "maqâme"s, the introduction of books and prayers, it was a frequently used style. In order to influence the audience or the readers, it was aimed that to embellish the expressions with the rhythm and rhyme. Saj' was also preferred in preach and khutbah. Sufistic circles benefited from the art of saj' to be able to guide people by penetrating emotions. As a natural extension of this, some of sufi scholars who wrote ishârî tafsirs reflected this style to their tafsirs. As a result of the examination of the tafsir books, theses and articles written about them, it was determined that al-Qushayrî, Nacmaddîn Dâye, Izzuddîn b. Abdussalâm al-Sulemî, Ni'matullah al-Nahcuvânî, and İbn Acîbah often used the style of saj' in tafsir. Besides, it was found that İbn Qurqmâs used saj' style in some parts of Fath al-Rahmân, but for Nathr al-Jumân he used the saj' style in the whole text. Generally, those mufasssirs wrote opinion essays using the mutarraf, mutewâzî and murassa' styles. They sometimes applied the art of tarsi', which is used in poetry, and rarely reflected other varieties of saj' to their expressions. Although the mufasssirs occasionally extended the word due to the aesthetic concern, it is important that saj' style is preferred in their works.

Key Words: Saj', Saj' in Tafsir, Saj' in Qur'an, Ishârî, Nathr al-Jumân.

التَّفَاسِيرُ الَّتِي أُلْفَتْ بِالسَّجْعِ

الملخص: السجع كان يستخدم في الكلام في فترة الجاهلية، ثم بدأ يفضل في تأليف الكتب على مرور الزمان. كان يستخدم خاصة في المقامات وفي مقدمات الكتب والدعوات أسلوبًا شائعًا، لتحصيل التأثير في المحاور الذي يحاول تزيين التعبيرات بالوزن والقافية من دون الشعر. كان يفضل السجع في الوعظ والخطبة أيضًا. واستفادت الدوائر الصوفية من فنون السجع بقصد التمكن من توجيه الناس عن طريق اختراق العواطف. بعض العلماء الصوفيين ألقوا التفسير الإشاري امتدادًا طبيعيًا لهذا ونقلوا هذا الأسلوب إلى التفسير. يرى أن التشييري ونجم الدين داية وعز الدين بن عبد السلام ونعمة الله النخجواني وابن عجيبة يستخدمون هذا الأسلوب في الغالب نتيجة من فحص كتب التفسير والأطروحات والمقالات المكتوبة عنها. ومن ناحية أخرى، استخدم ابن قرقماس أسلوب السجع في بعض أجزاء تفسير "فتح الرحمن" وفي جميع تفسير "نثر الجمال". استخدم هؤلاء المفسرون السجع المطرف والمتوازي على الأكثر والسجع المرصع أحيانًا. طبقوا بعضًا من فنون الترصيع الذي يستخدم في الشعر، والأنواع الأخرى من السجع على تعبيرهم نادرًا. على الرغم من أن المفسرين قاموا بتمديد الكلمات بسبب القلق الجمالي أحيانًا، من المهم أنهم فضلوا أسلوب السجع في كتابة التفسير.

الكلمات المفتاحية: سجع، السجع في التفسير، السجع في القرآن، اشاري، نثر الجمال.

¹ Not: Bu makale "İbn Korkmaz el-Aktemurî ve "Nesru'l-Cumân el-Muntazam min Fethi'r-Rahmân" Tefsiri" isimli tezin bir bölümünden üretilmiştir.

GİRİŞ

İslâm tarihi boyunca eser te'lifinde çoğunlukla nesir tercih edilirken bazen şiire veya seci'li bir üslûba başvurulduğu da olmuştur. Eserin yazılma maksadına göre uygun olan tarz tercih edilmiştir. Açıklama, ikna ve anlatım gayesi güdüldüğünde nesirden; duygulara hitap edilmek istendiğinde süslü bir anlatımdan, metnin kolay ezberlenmesi için şiirden yararlanılmıştır. Kimi müellif manaya odaklanırken kimi sanatı incelemiştir. Sanatı tercih edenlerin bir kısmı ritme, bazıları ise seci'e yönelmişlerdir.

Lafızları güzelleştirmeye yönelik seci' üslûbu, Cahiliye ve erken İslâm devirlerinde özellikle hitâbe, vasiyet, hikmetli sözler ve dokunaklı öğütler (hikemiyât, mevâiz), zarif sözler (nevâdir) vb. edebî türlerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.² Cahiliye döneminden tevarüs edilen bu üslûp, muhatabı etkileme maksadıyla duygulara hitap ettiği ve anlama doğrudan etki ettiği için İslâm tarihi boyunca kullanılagelmiştir.

İlim ve medeniyetin altın çağı olan Hicri IV. asırda gayet güzel seci'lerle bezenmiş olan "makâme" denilen kısa hikâye türü ortaya çıkmıştır. Makâmelerde anlam ve içerikten çok sözün belâgat sanatlarıyla süslü olmasına önem verilmiştir. Dil, incedir ve edebî söz sanatlarıyla süslenmiştir. Sözcüklerin taşıdıkları anlamdan çok, onların kulağa hoş gelen ritmik (ezgisel) yönüne önem verilmiştir. Tümceler genellikle kısa ve uyaklı yazılmıştır.³ İlk defa Bedüzzamân el-Hemedânî (ö. 398/1008)⁴ ile Harîrî'nin (ö. 516/1122) makâmât eserlerindeki kullanılış şekliyle seci' sanatı zirveye ulaşmıştır.⁵ Öğüt verme ve eğlendirmenin yanı sıra, dini, ahlaki ve toplumsal sorunları ele alan⁶ makâmelerin Memlûkler çağına gelindiğinde bediî sanatlarla süslü kısa seci'li söz üslûbunu koruduğu görülmüştür.⁷ Sonraki dönemlerde bu tür nesirle birçok edebiyatçı eserler te'lif etmiştir.

² İsmail Durmuş, "Seci'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 273.

³ Ahmet Birinci, *İbn Nâkiyâ'nın Makâmeleri* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015), 16.

⁴ Nevzat Aşık, "Hicri IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (İzmir 1985): 55; Birinci, *İbn Nâkiyâ'nın Makâmeleri*, 10.

⁵ Aşık, "Hicri IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar", 55; Sıtkı Güllü, "Arap Edebiyatında 'Makâme' ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan 'el-Makâmât'ı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (İstanbul 2000): 189.

⁶ Birinci, *İbn Nâkiyâ'nın Makâmeleri*, 17.

⁷ Birinci, *İbn Nâkiyâ'nın Makâmeleri*, 10.

Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi müfessirler de seci'li makâmâtlar yazmışlardır.⁸ Bir tefsirini baştanbaşa seci' ile yazan İbn Korkmaz (ö. 882/1478) da bu türde “*el-Mekâmetu'r-râbiatu ve'l-ısrûn*”⁹, “*Muâ'radatü mekâmâtî'l-Harîrî*”¹⁰ ve “*el-Mekâmâtu'l-felsefiyye ve't-tercumânâtu's-sûfiyye*”¹¹ adlarıyla üç eser kaleme almıştır. Son olarak İXX. asırda yaşamış olan Nâsîf el-Yâzıcı'ya (ö. 1287/1870) kadar pek çok müellif makâmât türünde eseri seci'li yazmıştır.¹²

Osmanlı'da da yaygın olarak seci'li bir üslûp kullanan müellifler olmuştur. Türkçe yazılan bazı metinlerde, devlet büyüklerine sunulacak yazılarda, şair ve ediplerin birbirlerine yazdıkları mektuplarda, yazarların sanat güçlerini kanıtlamak istedikleri dibace ve mukaddimelerde, giriş bölümlerinde ve diğer bazı edebî eserlerde genellikle bu üslûp kullanılmıştır.¹³

Bütünüyle seci'li ifadelerle kaleme alınmış olan Sinan Paşa'nın “*Tazarru'nâme*”'si ile “*Müzekki'n-nüfûs*”'u, “*Tezkiretü'l-evliyâ*” ve “*Menâkıbnâme*” türü tasavvufi kitaplar; Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın “*Ma'rifetnâme*”'si gibi eserler, vak'anüvis tarihleri başta olmak üzere çeşitli tarih kitapları, “*Siyer-i Veysî*”, “*Şekâik*” tercüme ve zeyilleriyle şüara tezkireleri gibi biyografik eserlerde de bol seci'li ifadeler görülmektedir.¹⁴

Yine duâ metinlerinde seci' etkili bir ifade tarzı olarak dikkat çekmektedir. “*Duânâme*” adıyla anılan mensur Türkçe eserler bu üslûpla kaleme alınmıştır.¹⁵ Bunların dışında vaaz ve hutbe gibi dini konuşmaları da içine alan hitâbet sahası seci'in etkili olduğu alanlardandır.¹⁶ Gazzâlî'nin (ö. 505/1111), vâizin konuşmasını şiir ve seci' ile süslemesini caiz görmüş olması da bu konuda dikkate değerdir.¹⁷

⁸ Bk.: Aşık, “*Hicri IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar*”, 56-74; Birinci, *İbn Nâkiyâ'nın Makâmeleri*, 18-22; Hacı Çiçek, “*es-Suyûtî'nin Makâmât'ında Konuşan Değerli Taşlar: el-Makâmâtu'l-yâkûtiyye Örneği*”, *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 1 (2017/2): 24-25.

⁹ Hizânetü't-turâs, *Fihrisü'l-mahtûtât* (Riyad: Merkezu'l-melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, ts.), 99: 728.

¹⁰ Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 15. Baskı (Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002), 7: 10.

¹¹ İsmail b. Muhammed el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin esmâi'l-muellifin ve âsâri'l-musannifin* (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, ts.), 2: 210; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7: 10; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-mü'ellifin* (Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ, ts.), 11: 150.

¹² Aşık, “*Hicri IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar*”, 73.

¹³ Süleyman Çaldak, “*Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)*”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi* 7/77-78 (Temmuz-Ağustos 2006): 76.

¹⁴ Mustafa Uzun, “*Seci*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 276.

¹⁵ Uzun, “*Seci*”, 36: 276.

¹⁶ Uzun, “*Seci*”, 36: 275.

¹⁷ Bk.: Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.), 2: 276.

Tefsir alanında da bazı müfessirler bu tarzı tercih etmişlerdir. Burada *hangi müfessirlerin bu üslûbu kullandığı veya hangi tür tefsirlerin seci'li üslûpla yazıldığı* hususu önem arz etmektedir. Bunun cevabını bulabilmek için rivâyet, dirâyet ve işârî tefsirler incelenmiştir. Tefsirlerle ilgili yazılan tezler ile makaleler taranmıştır. Bu çalışmalar sonucunda seci' ile yazılan eserler ortaya çıkarılmıştır.

Araştırma sonucunda bazı işârî tefsirlerin bu sanatla yazıldığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine tespit edilen eserler seci'i kullanma bakımından incelenmişlerdir. Konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle seci'in mahiyeti ve çeşitleri izah edilmiş daha sonra ise müfessirlerin tefsirlerinde bu sanatı kullanma biçimleri ele alınmıştır. Tefsirlerin seci' açısından dil ve üslûp özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak müfessirin eserinde seci' çeşitleriyle ilgili yazdığı ifadeler örnek verilerek yöntemi tanıtılmış, eserin bu açıdan meziyeti ve kusurları izah edilmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda tefsirlerde üç farklı tarzın uygulandığı anlaşılmıştır. Birinci tarz, normal nesirle yazılan metinlerin arasına seci'li ifadelerin serpiştirilmesidir. Müellif bir âyeti tefsir ederken bazı cümlelerini seci'li yazmıştır. Bu tür tefsirlerin hemen hemen her sayfasında seci'li fıkralara rastlamak mümkündür. İkinci tarz ise, âyetler tefsir edilirken bir veya birkaç paragraftaki bütün ifadelerin seci'li olmasıdır. Şiirle istiḡhatta bulunanların araya beyitler yerleştirdiği gibi seci'li bir bölüm metinlerin arasına yerleştirilmiştir. Üçüncü tarz ise eserin baştan sona bütün cümlelerinin seci'li olmasıdır.

1. Genel Olarak Seci' ve Çeşitleri

Seci' kelimesi sözlükte "eşit olmak, düz olmak ve benzemek" gibi manalara gelmektedir. Güvercin, kumru vb. kuşların sonlarda aynı ses ögesini tekrar ederek ötmesi, dişi devenin tek düze ve uzun sesler çıkararak inlemesi,¹⁸ yay gibi iki uçlu şeyin doğrulup düzgünleşerek birbirine denk ve benzer hâle gelmesi gibi durumları ifade etmede kullanılmaktadır.¹⁹

Seci' kavramı "nesirdeki ifade bölüklerinin (fıkralarının) sonlarının aynı kafiyeyle (fâsılayla) bitmesi veya hem vezin hem de kafiye uyumlu olması ya da sadece vezinde uyumlu olması" anlamında kullanılmaktadır.²⁰ Özetle mensûr

¹⁸ Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî b. Sîde, *el-Muhassas*, thk. Halil İbrahim Cefâl (Beyrut: Dâru ihya'î turasi'l-Arabî, 1996), 1: 208-209, 2: 327; Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukrim b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru sâdir, ts.), 1: 414, 8: 150-151; Durmuş, "Seci'", 36: 273.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8: 150-151; Durmuş, "Seci'", 36: 273.

²⁰ Ahmed b. Ali Kalkaşandî, *Subhu'l-a'şâ fi snaâti'l-inşâ* (Beyrut: Dâru'l-kutubî'l-ilmye, ts.), 2: 302; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8: 150; Muhammed b. Korkmaz b. Abdillâh Nâsiruddîn el-Aktemurî, *el-Gaysu'l-*

metinlerde cümle ya da cümleciklerin sonundaki ses uyumuna denilmektedir.²¹ Nesirdeki seci', nazımdaki kafiye gibidir.²² Arapça seci'li bir sözde fıkra sonlarının sükûn ve vakıf ile okunması gerekir. Aksi takdirde farklı i'râb hareketleri seci'i bozabilir.²³

Seci' aynı harflerin tekrarı ile olduğu gibi mahreç veya sıfat bakımından birbirine yakın olan harflerin tekrarıyla da gerçekleşebilir. Nitekim Fatıha sûresinin seci' sistemi nûn ve mîm harfleri üzerine kurulmuştur.²⁴

Belâgat otoriteleri sözün temel amacı hâline dönüştürülmemiş olan, manalara tabi olarak doğal bir şekilde sözü süsleyen seci'i makbul saymışlardır.²⁵ Edebî metinlerde ve hitâbette kullanımı çok eskilere dayanan seci' güzel sanatlardan sayılmıştır.²⁶

Cahiliye döneminde seci' genellikle zorlama ve yapmacıktan uzak, tabii bir şekilde gerçekleştiriliyordu. Kâhinlerin seci'li sözlerinde ise zorlama ve sunîlik mevcuttu. Nitekim bu tür seci'li sözlerle konuşan bir sahabîyi Resulullah uyarmıştır.²⁷ İslâm'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan yalancı peygamberlerin seci'li sözlerinde de bu tür zorlamalar görülür. Abbâsîler devrinde iyice yaygınlaşan seci' üslûbu IV. (MS. X.) yüzyılın ortalarına kadar tabiiliğini koruyabilmiştir.²⁸ Daha sonraları lafzi sanatları kelime oyunu hâline dönüştüren aşırılıklar sonucunda sunî seci'ler hâkim olmaya başlamıştır. Bununla birlikte edebî nesir yazarları arasında seci'i çok kullananlar olduğu hâlde tabiiliği bozmayanlar da vardır.²⁹

1.1. Seci'in Şartları

meri' alâ zehri'r-rebî', Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, nr. 1042, 68a; Durmuş, "Seci'", 36: 273. Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyat* (İstanbul: 1299), 352; Durmuş, "Seci'", 36: 273; Uzun, "Seci'", 36: 275; Mâlik Muhammed Beni Atâ Cemâl, *es-Sece'u fi'l-asri'l-câhilliyye* (Doktora Tezi, Ürdün Câmîatu mute imâdetü'd-dırâsâti'l-ulyâ, 2011), 5-6.

²¹ Ayşe Yıldız, "Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Seci'nin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler", *Türkoloji Araştırmaları: Turkish studies international periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic volume*, 2/4 (2), Tunca Kortantamer Özel Sayısı 2 (2007): 2: 1056.

²² Durmuş, "Seci'", 36: 273; Yıldız, "Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Seci'nin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler", 1057.

²³ Kalkaşandî, *Subhu'l-a'sâ*, 302; İbn Hicce el-Hamevî, Ebû Bekir b. Ali, *Semerâtu'l-evrâk* (Mısır: Mektebetü'l-cumhûriyeti'l-Arabiyye, ts.), 2: 139; Durmuş, "Seci'", 36: 274.

²⁴ Durmuş, "Seci'", 36: 274.

²⁵ Ziyâeddîn İbnü'l-Esîr, *el-Câmiu'l-kebîr fi snâati'l-manzûm mine'l-kelem ve'l-mensûr*, thk. Mustafa Cevâd (Metbeu'l-mecmeu'l-ilmî, 1375), 253; Durmuş, "Seci'", 36: 274.

²⁶ Cemâl, *es-Sece'u fi'l-asri'l-câhilliyye*, 5.

²⁷ Buhârî, "Tıb", 46; Müslim, "Kasâme", 36-38.

²⁸ Durmuş, "Seci'", 36: 273.

²⁹ Durmuş, "Seci'", 36: 273.

Seci'li kelimelerin sunîlik ve zorlamadan uzak, kendi seyrinde yerine oturmuş olması önemlidir. Seci', bizzat amaç değil anlamı güzel bir lafız kalıbı içinde sunmayı hedefleyen bir araçtır.³⁰ Seci' yapmak için mananın tekrarı veya mananın lafza feda edilmesi önemli kusurlardır.³¹ Bu sanatla metin yazan bir müellifin bu yöntemi, Arap dili, belâğati ve edebiyatı ile alanın kavramlarına olan hâkimiyetini ortaya koyması bakımından olumlu; seci' kaygısıyla yer yer birtakım zorlamalara ve tekrarlara yol açması açısından olumsuz değerlendirilebilir.³²

1.2. Seci'in Çeşitleri

Seci'ler fıkra sayısı, uzunluk-kısalık ve vezin ile kafiye uyumu açısından kısımlara ayrılırlar. Seci'li ifadeler genellikle iki, bazen üç, nadiren de dört ve daha fazla fıkradan oluşabilirler.³³ Seci'de iki fıkranın birbirleriyle uzunluk ve kısalık açısından denk oluşları da önem arz etmektedir. Seci'ler genel hatlarıyla uzun ve kısa olarak ikiye ayrılırlar. Kısa olanların her fıkrası iki kelimedenden oluşur.³⁴ Bunu kısa, orta ve uzun olmak üzere üçe ayıranlar da olmuştur. Yaklaşık olarak her bölümdeki kelime sayısı iki-dört arasında ise kısa, beş-on arasında ise orta, on bir ve daha fazla ise uzun seci' olarak kabul edilmiştir. Kısa seci'de bölümleri oluşturan kelimeler ne kadar az ise seci' o ölçüde güzel olur.³⁵ En güzel seci'li söz, fıkraları birbirine eşit olandır.³⁶

Seci'de kafiye ve vezin uyumu metne güzellik katmakta ve kulağa hoş gelmektedir. Belâgatçıların çoğunluğu kafiye (revî) ve vezin uyumu bakımından seci'leri mutarraf, mütevâzî, murassa' ve müşattar olmak üzere dört kısma ayırmaktadır.³⁷ Tarsî' tamamlayıcı bir kısım olarak ilave edilmektedir.³⁸

³⁰ Yıldız, "Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Seci'nin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler", 1063.

³¹ Ziyâeddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir fi edebi'l-kâtib ve'ş-şâir* (Kahire: Daru'n-nehda, ts.), 2: 197-198; İbn Korkmaz, *Gaysü'l-merî'*, 68b; Uzun, "Seci'", 36: 275; Yıldız, "Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Seci'nin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler", 1062-1063.

³² Mehmet Yalar, "Önsöz", *Kur'an-ı Kerim Tefsiri - Letâifu'l-İşârât* (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2012), 1: 8.

³³ el-Mueyyed Yahya b. Hamza b. Ali Ulvî, *et-Tırâzu li esrârî'l-belaga ve ulûmi hakâiki'l-i'câz* (Beyrut: el-Mektebetü'l-unsuriyye, 1423), 3: 16.

³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, 1: 235-236; Ulvî, *et-Tırâz*, 3: 14-15.

³⁵ Kalkaşandî, *Subhu'l-a'şâ*, 2: 310; Durmuş, "Seci'", 36: 274.

³⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâir*, 1: 233; İbnü'l-Esîr, *el-Câmiu'l-kebir*, 253; Ulvî, *et-Tırâz*, 3: 15; Kalkaşandî, *Subhu'l-a'şâ*, 2: 310; Durmuş, "Seci'", 36: 274.

³⁷ Muhammed b. Korkmaz b. Abdillâh Nâsruddîn el-Aktemurî, *Zehru'r-rebî' fi şevâhidi'l-bedi'*, thk. Mehdi Es'ad Arâr (Beyrut: Dâru'l-kutûbi'l-ilmiyye, 2007), 102; İbn Korkmaz, *Gaysü'l-merî'*, 68a; İbn Hicce, *Semerâtu'l-evrâk*, 2: 136-137; Kalkaşandî, *Subhu'l-a'şâ*, 2: 305; Durmuş, "Seci'", 36: 274; Uzun, "Seci'", 36: 275; Filiz Kılıç - Ayşe Yıldız, "Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerinde Seci'", *Osmanlı Araştırmaları*, Neşir Heyeti- Halil İnalçık - İsmail E. Erünsal (İstanbul: 2006), 37: 237.

³⁸ İbn Korkmaz, *Zehru'r-rebî'*, 102; İbn Korkmaz, *Gaysü'l-merî'*, 68a.

1.2.1. Mutarraf Seci'

Fıkra sonlarındaki fâsıla kelimelerinde sadece kafiye uyumunun bulunmasına mutarraf seci' denir. Bu tür seci'de vezin uyumu yoktur.³⁹ Şu âyetler örnek verilebilir: (14) وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (en-Nûh 71/13-14). Âyetlerdeki "vakâren" ve "atvâren" kelimelerinde kafiye aynı fakat vezin farklıdır.⁴⁰

1.2.2. Mütevâzî Seci'

Sadece son kelimelerinin aynı vezinde ve aynı kafiye de olmasına denir. Buna "tevâzun" da denir. (14) فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ (13) وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ (el-Gâşiye 88/13-14) âyetlerindeki "merfûah-mevdûah" ve (30) فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ (28) وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ (29) وَظِلِّ مَمْدُودٍ (el-Vâkia 56/28-30) kelimeleri buna örnektir.⁴¹ Bu tür daha tabii ve rahat olduğundan birçok edip ve yazar tarafından tercih edilmiştir.⁴² Bunu seci'in en güzeli kabul edenler vardır.⁴³

1.2.3. Murassa' Seci'

İki fıkradaki her kelimenin simetriği olan kelimeyle hem kafiye hem de vezin açısından uyumlu olmasına murassa' seci' denir.⁴⁴ Buna müvâzî seci' diyenler de vardır.⁴⁵ Bu, seci'in en güzel türüdür.⁴⁶ Kur'ân'da bunun örnekleri pek çoktur.

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا (1) فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا (2) فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا (3) فَأَنْزَرَ بِهِ نَعْمًا (4) فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا (5)

³⁹ İbn Korkmaz, *Zehru'r-rebî'*, 102; İbn Korkmaz, *Gaysü'l-meri'*, 68a; Kalkaşandî, *Subhu'l-aşâ*, 2: 305; Durmuş, "Seci'", 36: 274; Uzun, "Seci'", 36: 275; Kılıç - Yıldız, "Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerinde Seci'", 37: 237.

⁴⁰ İbn Korkmaz, *Gaysü'l-Meri'*, 68b; Durmuş, XXXVI, 274.

⁴¹ İbn Korkmaz, *Gaysü'l-meri'*, 69a; Durmuş, "Seci'", 36: 274; Uzun, "Seci'", 36: 275; Kılıç - Yıldız, "Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerinde Seci'", 37: 237.

⁴² Durmuş, "Seci'", 36: 274.

⁴³ Ali Eroğlu, "Kur'ân-ı Kerim'de Fâsıla", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (Erzurum: 1991): 270, 271.

⁴⁴ İbn Korkmaz, *Zehru'r-rebî'*, 104; *Gaysü'l-meri'*, 70b-71a; Durmuş, "Seci'", 36: 274; Uzun, "Seci'", 36: 275; Kılıç - Yıldız, "Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerinde Seci'", 37: 237.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-sâir*, 1: 272; İbn Korkmaz, *Zehru'r-rebî'*, 103; İbn Korkmaz, *Gaysü'l-meri'*, 69a; Ulvî, *et-Tirâz*, 3: 22; Durmuş, "Seci'", 36: 274; Uzun, "Seci'", 36: 275; Kılıç - Yıldız, "Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerinde Seci'", 37: 237.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-sâir*, 1: 272; İbn Korkmaz, *Zehru'r-rebî'*, 103; İbn Korkmaz, *Gaysü'l-meri'*, 69a; Ulvî, *et-Tirâz*, 3: 22; Kalkaşandî, *Subhu'l-aşâ*, 2: 304.

el-Âdiyât 100/1-5. âyetlerinde birbirinin mukabili olan "mûriyât-mûğirât" "dabhan-kadhan- subhan" ve "eserne- vasatne", "nak'an-cem'an" kelimelerinde hem vezin hem de kafiye birliği vardır.⁴⁷

1.2.4. Müşattar Seci'

Müşattar seci'de iki fıkranın her bir fıkrasında kendi içinde birbiriyle kafiyeli iki kelime bulunur. Ancak birinci ve ikinci fıkra arasında kafiye birliği olmaz.⁴⁸ Fıkraların son kelimeleriyle (aruz ve darb) sesdeş olan ara (iç) kafiyelerin bulunması mûsiki etkisini ve ahengi arttırır.⁴⁹

Bunların dışında da seci' ile ilgili bazı kavramlar ve nadir kullanılan bazı seci' çeşitleri vardır. Fıkra sonlarındaki fâsıla kelimelerinin aynı vezinde ve aynı kafiyede olmasına *hâlî* (süslü) *seci'* adı da verilir. Fâsıla kelimeleri arasında kafiye birliğinin bulunmayıp yalnız vezin birliğinin bulunmasına *âtıl* (süssüz/yalın) *seci'* denir. Hâlî seci' mütemâsil ve mütevâzî diye ikiye ayrılır.⁵⁰ Her iki fıkradaki kelime sayıları eşit ve bütün kelimeler simetriği olduğu kelimeyle aynı vezinde olduğu hâlde kafiye uyumunun bulunmamasına *mütemâsil seci'* denir. Buna mümâsele de denilmektedir.⁵¹ Fıkraların sonundaki kelimelerde kafiye uyumu bulunmayıp sadece vezin uyumu olan türüne de *mütevâzin seci'* denir.⁵² Ancak bu türü, seci' olarak kabul etmeyenler de vardır.⁵³

2. Seci' ile Tefsir Yazımı

Seci'in Kur'ân'da varlığıyla ilgili yapılan tartışmalara rağmen⁵⁴ bazı müfessirler tefsir yazımında seci'li üslûbu tercih etmişlerdir. Dirâyet veya rivâyet tefsiri telifinde

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Meslü's-sâir*, 1: 272; İbn Korkmaz, *Zehru'r-rebî'*, 103; İbn Korkmaz, *Gaysü'l-meri'*, 69a; Ulvî, *et-Trâz*, 2: 22; Durmuş, "Seci'", 36: 274; Uzun, "Seci'", 36: 275; Kılıç - Yıldız, "Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerinde Seci'", 37: 237.

⁴⁸ İbn Korkmaz, *Zehru'r-rebî'*, 103; İbn Korkmaz, *Gaysü'l-meri'*, 70a; Durmuş, "Seci'", 36: 274.

⁴⁹ Durmuş, "Seci'", 36: 275.

⁵⁰ İbn Korkmaz, *Gaysü'l-meri'*, 69a; Durmuş, "Seci'", 36: 274; Uzun, "Seci'", 36: 275; Kılıç - Yıldız, "Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerinde Seci'", 237.

⁵¹ Ulvî, *et-Trâz*, 3: 22; Kalkaşandî, *Subhu'l-aşâ*, 2: 306.

⁵² Eroğlu, "Kur'ân-ı Kerim'de Fâsıla", 270; Yıldız, "Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Seci'nin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler", 1057; Cemâl, *es-Seceu fi'l-asri'l-câhilliyye*, 10; M. Fatih Köksal, "Tartışmalı Bir Seci' Türü: Seci' Mütevâzin", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21 (İstanbul: 2018): 592.

⁵³ Yıldız, "Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Seci'nin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler", 1057; Köksal, "Tartışmalı Bir Seci' Türü: Seci' Mütevâzin", 593.

⁵⁴ Belâgat âlimlerinin çoğu Kur'ân'daki seci' üslûbuna "seci'" adının verilmesinde sakınca görmezken bazı müfessirler ve belagatçılar, "fâsıla" terimini kullanmayı tercih etmişlerdir. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36), Rummânî (ö. 384/994) ve Bakillânî (ö. 403/1013) seci'in kâhinlerin üslûbu olması ve kuş civıltısını ifade etmesi nedeniyle onu bir kusur olarak kabul etmişler ve Kur'ân'da var olmadığını savunmuşlardır. Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009), İbn Sinan el-Hafâcî, (ö. 466/1073) Abdül-Kâhir el-

süslü metin yazımına gereksinim duyulmazken tasavvufî çevrelerde irşâd vazifesini yürüten bazı müellifler bu sanatın etki gücünden yararlanmaya çalışarak bu üslûbu kullanmışlardır. Bunun sonucunda kimi işârî tefsirler seci'li ifadelerle süslenmiştir.

2.1. Kısmen Seci'li Yazılan Tefsirler

2.1.1. Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) "Letâifu'l-işârât" Adlı Tefsiri

Eserini gayet akıcı ve güzel bir üslûpla kaleme alan Kuşeyrî,⁵⁵ tefsirinin hemen her sayfasında seci'li ifadeler yer vermiştir. Fâtîha sûresini tefsir ederken az sayıdaki cümlesi hariç ifadelerinin tamamı seci'lidir. Bu kısımdaki fıkralarının çoğunluğu iki kelimedenden oluşmaktadır ve adeta şiir gibidir.⁵⁶ Sesler, gayet güzel ve tesirli, kelimeler ahenklidir.

Kitabın ilerleyen kısımlarında da seci'li üslûp hâkimdir. Eseri Türkçe'ye çeviren Mehmet Yalar, tercüme için yazdığı "Önsöz"de şöyle demektedir:

"Eserde kullanılan dilin en önemli biçimsel özelliği, yoğun bir şekilde seci' sanatına başvurulmuş olmasıdır. Bu özellik, müellifin Arap dili, belâgati ve edebiyatı ile alanın kavramlarına olan hâkimiyetini ortaya koyması bakımından olumlu; seci' kaygısıyla yer yer birtakım zorlamalara ve tekrarlara yol açması bakımından ise olumsuz değerlendirilebilir."⁵⁷

Müfessir seci' çeşitlerinin hepsini ifadelerinde kullanmıştır. Eserde mutarraf⁵⁸ ve mütevâzî seci'ler yaygın olarak bulunmaktadır.⁵⁹ Yer yer şiire yakın bir üslûpla yazdığı bazı seci'lerde tarsi' sanatı uygulamıştır.⁶⁰ Seci' için zorlama ifadeleri

Cürçânî (ö. 471/1078-79), Ziyaeddîn İbnü'l-Esîr (ö. 637/1239) ve Bedreddîn ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) gibi belâgat otoriteleri sözün temel amacı haline dönüştürülmemiş olan, manalara tabi olarak doğal bir şekilde sözün süsleyen nitelikteki seci'i makbul sayarak onun Kur'ân'da var olduğunu söylemişlerdir. Bunların dışındaki ulemanın çoğunluğu da Kur'ân'ın Arap kelâmının fasih üslûbuyla nazil olduğunu söyleyerek onda seci'in var olduğunu belirtmişlerdir. (Ebû Abdillâh Bedreddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi'l-kutubi'l-Arabî, 1957), 1: 54-56; İbn Korkmaz, *Gaysu'l-meri'*, 68a; Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1974), 3: 334-337; Durmuş, "Seci'", 36: 273-274.

⁵⁵ Abdülbaki Turan, "Kuşeyrî ve "Letâifu'l-İşârât" İsimli Tefsiri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1991): 43; Ahmet Bedir, "Kuşeyrî ve "Letâifu'l-İşârât" Adlı Tefsiri'nde "Besmele"nin Yorumu", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2001): 190, 191.

⁵⁶ Bk.: Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, thk. İbrâhim Besyûnî (Mısır: ts.), 1: 44-47.

⁵⁷ Yalar, "Önsöz", 1: 8.

⁵⁸ Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 44; 1: 45; 1: 46; 1: 47; 1: 48; 1: 49; 1: 50; 1: 51; 1: 52; 1: 53; 1: 55; 1: 57; 1: 72; 1: 73; 1: 80; 1: 88; 1: 120; 1: 170; 1: 171; 1: 218; 1: 232; 1: 242; 1: 245; 1: 516; 1: 517; 2: 23; 2: 40; 2: 172; 3: 227; 3: 419; 3: 420.

⁵⁹ Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 44; 1: 45; 1: 46; 1: 47; 1: 48; 1: 49; 1: 50; 1: 52; 1: 53; 1: 55; 1: 56; 1: 57; 1: 72; 1: 218; 1: 232; 1: 516; 1: 517; 2: 41; 2: 165; 2: 284; 3: 212; 3: 227; 3: 228; 3: 232; 3: 787.

⁶⁰ Bk: Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 44; 1: 45; 1: 50; 1: 52; 1: 55; 1: 73; 1: 218; 1: 517; 2: 284; 3: 227.

nadirdir. Akıcı bir dil, zengin kelime çeşidi ve araya serpiştirilen seci'lerle yazılan edebî cümleler zihni rahatlatmakta ve kulağa hoş gelmektedir.

Mutarraf, mütevâzî ve murassa' türlerinde yazdığı seci'lerine besmeleyi tefsir ederken yazdığı şu fıkraları örnek verilebilir:⁶¹

الباء فى «بسم الله» حرف التضمين أى بالله ظهرت الحادثات، وبه وجدت المخلوقات، فما من حادث مخلوق، وحاصل منسوق، من عين وأثر وغير، وغير من حجر ومدر، ونجم وشجر، ورسم وظلل، وحكم وعلل- إلا بالحق وجوده، والحق ملكه، ومن الحق بدؤه، وإلى الحق عوده، فبه وجد من وحد، وبه جحد من ألد، وبه عرف من اعترف، وبه تخلف من اقتترف.⁶²

Müfessir الحادثات ve المخلوقات kelimelerinde mutarraf; منسوق- مخلوق kelimelerinde mütevâzî; حجر-مدر- غير-غير/ أثر- غير-أثر kelimelerinde ise tarsî sanatını uygulamıştır. Ayrıca ustaca murassa' seci'ler de inşa etmiştir. Yukarıdaki: "وبه عرف من اعترف، وبه تخلف من" "وبه عرف من اعترف" fıkraları buna örnektir. Müellif buna benzer pek çok seci'ler yazmıştır.⁶³

Kuşeyrî peş peşe aynı seci' ile yazılan iki, üç veya dört fıkralı ifadeler kullanmıştır.⁶⁴ Ancak iki fıkralı seci'leri daha çok tercih etmiştir.⁶⁵ Tefsirin baş tarafında kısa seci'ler yazmışken ilerleyen sayfalarda daha uzun fıkralar kurmuştur. En kısa fıkraları iki kelimedenden oluşmuştur.⁶⁶ Beş ile on kelimedenden oluşan fıkraları da yaygın kullanmıştır.⁶⁷ Kurduğu uzun cümlelerde bazen cümle içinde sıfat veya isim tamlamalarıyla seci' fıkraları oluşturmuştur.⁶⁸ On kelimedenden fazla olan uzun fıkraları ise nadirdir.⁶⁹

2.1.2. Necmeddîn Dâye'nin (ö. 654/1256) "*Bahrü'l-hakâik ve'l-me'ânî fî tefsiri's-seb'i'l-mesânî*" Adlı Tefsiri

Her sayfasında seci'li ifadeler bulunan bu işârî tefsirin adı ve müellifi hakkında tartışmalar vardır. "et-Te'vîlâtü necmiyye" diye de şöhret bulan eser Dâye'nin hocası olan Necmeddîn-i Kübrâ'ya (ö. 618/1221) da nispet edilmiştir. Ancak Süleyman Ateş, "*Necmeddîn Dâye ve Tasavvufî Tefsiri*" adlı doktora tezi hazırlayan Mehmet Okuyan

⁶¹ Not: Seci'li kelimelerin kolay görülebilmelerini sağlamak için örneklerdeki ilgili kelimeler koyu olarak yazılmıştır.

⁶² Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 44.

⁶³ Bk: Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 44; 1: 45; 1: 46; 1: 47; 1: 48; 1: 50; 1: 52; 1: 53; 1: 73; 2: 22; 2: 40; 2: 165; 3: 417.

⁶⁴ Dörtlü seci'leri için bk: Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 217; 1: 523; 2: 284; 3: 228.

⁶⁵ Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 44; 1: 45; 1: 46; 1: 47; 1: 48; 1: 49; 1: 50; 1: 51; 1: 52; 1: 53; 1: 54; 1: 55; 1: 73; 1: 80; 1: 88; 1: 120; 1: 170; 1: 171; 1: 218; 1: 232; 1: 516; 2: 23; 2: 172.

⁶⁶ Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 44; 1: 45; 1: 46; 1: 48; 1: 49; 1: 50; 1: 52; 1: 53; 1: 55; 1: 73; 1: 232; 1: 242; 1: 245; 2: 25; 2: 284; 3: 787.

⁶⁷ Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 46; 1: 47; 1: 48; 1: 49; 1: 50; 1: 52; 1: 53; 1: 55; 1: 57; 1: 72; 1: 218; 1: 232; 2: 23.

⁶⁸ Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 46; 1: 50; 1: 51; 1: 72.

⁶⁹ Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, 1: 46; 1: 47; 1: 57.

ve TDV İslâm Ansiklopedisi “*Bahrü'l-Hakâik ve'l-Meânî*” maddesini yazan Hamid Algar, eserin Necmeddîn Dâye'ye ait olduğunun kesinlik kazandığını ifade etmektedirler.⁷⁰ Bu tefsir Ahmed Ferid el-Mizyâdî tarafından tahkik edilmiş, Kübrâ'ya nispet edilerek “*et-Te'vilâtü necmiyye*” adıyla altı cilt olarak yayınlanmıştır.⁷¹ Bu makalede matbu olan bu nüsha esas alınmıştır.

Tefsirde edebî bir üslûp kullanılmıştır.⁷² Âyetleri tefsir ederken kurduğu bütün cümleleri olmasa da her sayfada seci'li ifadeler görmek mümkündür. Müfessir bazen kısa, daha çok orta uzunluktaki cümlelerinde seci'li bir dil kullanmıştır. Manayı öncelese de bazen kafiye için sözü uzatmıştır.⁷³ Kısa veya uzun cümleler inşa etmede özel bir çaba içine girmemiştir. Bazen iki fıkralı seci'ler yazarken daha çok üç veya dört fıkralı olanını tercih etmiştir. Nadiren 1. fıkra ile 3. fıkrayı; 2. fıkra ile 4. fıkrayı seci'li yapmıştır.⁷⁴ Seci'li fıkralarında mutarraf,⁷⁵ mütevâzî⁷⁶ ve murassa'⁷⁷ türlerini kullanmıştır. Ancak mütevâzî türünde yazmayı daha çok tercih etmiştir. Nadiren mütevâzin ve mütemâsil tarzında seci'li ifadeler yazmıştır.⁷⁸ İfadelerinde tarsi'e de rastlanmaktadır.⁷⁹

Mütevâzî seci'lere şu fıkraları örnek verilebilir:

فالهداية تكون على قدر التقوى والتقوى على ثلاثة أوجه: تقوى العام عن الشرك والكفر والبدع، وتقوى الخاص عن الذنوب والعصيان، وتقوى الأخص عن ملاحظة غير الرحمن، فهداية العام بالإسلام والإيمان، وهداية الخاص بالإيقان والإحسان، وهداية الأخص بكشف الحجب ومشاهدة العيان ليتقي على نفسه بربه.⁸⁰

⁷⁰ Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 140-144; Mehmet Okuyan, *Necmeddîn Dâye ve Tasavvufî Tefsiri* (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994), 62-80; Hamid Algar, “*Bahrü'l-Hakâik ve'l-Meânî*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 515.

⁷¹ Necmeddîn el-Kübrâ, *et-Te'vilâtü necmiyye*, thk. Ahmed Ferid el-Mizyâdî (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2009).

⁷² Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 146.

⁷³ Necmeddîn, *et-Te'vilât*, 2: 28.

⁷⁴ Necmeddîn, *et-Te'vilât*, 2: 159.

⁷⁵ Necmeddîn, *et-Te'vilât*, 1: 104; 1: 105; 1: 107; 1: 110; 1: 113; 2: 4; 2: 294; 3: 60; 4: 229; 5: 373; 5: 375; 5: 376.

⁷⁶ Necmeddîn, *et-Te'vilât*, 1: 104; 1: 106; 1: 108; 1: 109; 1: 111; 2: 4; 2: 28; 2: 38; 2: 209; 2: 294; 2: 372; 3: 59; 4: 138; 4: 192; 4: 229; 5: 341; 5: 373; 5: 374; 5: 375.

⁷⁷ Necmeddîn, *et-Te'vilât*, 2: 28; 2: 121; 3: 60; 5: 373.

⁷⁸ Necmeddîn, *et-Te'vilât*, 5: 374.

⁷⁹ Necmeddîn, *et-Te'vilât*, 1: 106; 2: 28; 2: 38; 2: 39; 2: 209; 4: 192.

⁸⁰ Necmeddîn, *et-Te'vilât*, 1: 106.

2.1.3. İzzüddîn b. Abdusselâm es-Sülemî'nin (ö. 660/1262) "Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm" Adlı Tefsiri

Tefsir kısmen seci'li üslûpla yazılmıştır. Aynı zamanda vâiz, hatîb ve şeyhulislâm olan müellif, hutbelerinde ve duâlarında da bazen seci' sanatını kullanmıştır.⁸¹

Müellifin tefsir kitabındaki bütün açıklamaları seci'li değildir. O, özellikle âyetin sonlarını açıklarken seci'li tarzı tercih etmiş, zorlama olmayan hoş cümleler kurmuştur.⁸² Cümlelerin çoğunluğu normal nesirdir, sadece uygun bulunduğu kısımları seci' ile yazmıştır. Bunlar araya serpiştirilmiş ifadeler gibi durmaktadır. Metin içerisindeki bu fıkralar tabii bir görüntü arz etmektedir. Bu nedenle de kulağa hoş gelmektedir. Bazen âyetin bir kısmını da kendi cümlesiyle beraber seci' oluşturacak şekilde yazmıştır.⁸³ Seci'li cümleleri sık kullanmamasına rağmen mutarraf⁸⁴ ve mütevâzî⁸⁵ tarzında fıkralar yazmıştır. Murassa' türünde seci'ler yazmamıştır. Tefsire dair açıklamalarını zaten kısa tutan müfessir seci' için de sözü uzatmamıştır.

Mütevâzî seci'lerine şu ifadeleri örnek verilebilir:

{الرَّاكِعِينَ} الركوع من التظامن والانحناء، أو من الذل والخضوع، غَيْرَ عن الصلاة بالركوع،⁸⁶

Bazen aşağıdaki cümlelerde olduğu gibi cümlelerin sonlarında cinaslı kelimeler de kullanmıştır.⁸⁷

{الصَّاعِقَةُ} الشديد من صوت الرعد تقع معه قطعة نار. شبه المطر بالقرآن، وظلماته بالابتناء الذي في القرآن، و رعد بزواج القرآن، وبرقه ببيان القرآن، وصواعقه بوعيد القرآن في الأجل.⁸⁸

⁸¹ Şemseddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Mısırî ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru'l-kutûbi'l-ilmîyye, ts.), 1: 328.

⁸² Yusuf Muhammed Rahmetü'ş-Şâmisî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm li İzziddîn Abdilazîz b. Abdisselâm es-Sülemî (ö. 660/1262) min evveli sûreti'l-fâtiha ila âhiri sûreti't-tevbe* (Doktora Tezi, Câmîyatü ummi'l-kurâ, kulliyetü'd-da'veti ve usûli'd-dîn, Suûdi Arabistân, 1998), 122.

⁸³ İzzüddîn Abdülazîz İbn Abdisselâm es-Sülemî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996), 1: 108; 1: 121; 1: 122; 3: 461.

⁸⁴ Sülemî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 88; 1: 92; 1: 99; 1: 101; 1: 111; 1: 116; 1: 121; 1: 128; 1: 154; 1: 181; 1: 253; 1: 255; 1: 279; 2: 272; 3: 507; 3: 510; 3: 511.

⁸⁵ Sülemî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 99; 1: 122; 1: 253; 1: 273.

⁸⁶ Sülemî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 122.

⁸⁷ Sülemî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 108; 1: 109; 1: 110; 1: 113; 1: 119; 1: 121; 1: 125; 1: 127; 1: 128; 1: 138; 1: 253; 1: 254; 1: 258; 1: 264; 1: 280; 2: 439; 2: 441; 3: 34; 3: 461; 3: 508.

⁸⁸ Sülemî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 1: 108.

Müfessir nadiren 1. fıkra ile 3. fıkrayı; 2. fıkra ile 4. fıkrayı çapraz olarak seci'li yapmıştır.⁸⁹

2.1.4. Ni'metullah en-Nahcuvânî'nin (ö. 920/1514) "el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye, el-muvaddiha li'l-kelimi'l-Kur'ânîyye ve'l-hikemi'l-furkâniyye" Adlı Tefsiri

Kur'ân'ın başından sonuna kadar her âyetinin tasavvufî açıdan tefsir edildiği bir eserdir.⁹⁰ Müfessir kitabını daha isminden başlayarak seci' sanatıyla süslemiştir. Süleyman Ateş eserle ilgili şöyle demektedir:

"Âyetler arasındaki tefsirler uzun uzun değil, kısa kısa cümlelerden ibarettir. Seci'e çok yer vermiştir. Birkaç cümleyi birbiriyle kafiyeli yapmıştır. Tefsir baştanbaşa seci'lidir."⁹¹

Ateş, tefsirin baştanbaşa seci' üslûbuyla kaleme alındığını söylese de⁹² bütün cümleler seci'li değildir. Ancak her sayfada seci'e rastlamak mümkündür. Müfessir, Celâleyn tarzında kısa olan cümlelerinde sanat için zorlama yapmamıştır. Uzun cümlelerinde ise seci'li fıkralar kurmaya çalışmıştır. Ancak bütün cümlelerinde seci' yazma çabasında olmamıştır. Sanatı mananın önüne geçirmemiş, kafiye için zorlamalara tevessül etmemiştir. Cümlelerin uzunluğuna veya kısalığına özel bir önem vermemiş, mananın gerektirdiği kadar kelime kullanmıştır. Kendisini kelime sayısıyla sınırlandırmamıştır. Fakat bazı kelimeleri aynı veya peş peşe gelen cümlelerde tekrar etmiştir. Bazen âyetin tefsir ettiği kısmını, kendi cümlesi içinde kullanmış, bazen de onu seci'in diğer fıkrası yapmıştır. Seçtiği üslûpta âyet ile yorumunu bir anlam bütünlüğü içerisinde, ikisini birden sunan bir yapı kurmuştur.⁹³ Seci'li fıkralarda mütevâzî ve mutarraf çeşitleri bolca kullanmıştır.

Müfessir bazen iki veya ikiden fazla fıkralı ifadelerle; bazen kurduğu uzun cümlelerinde isim tamlamalarının arasına atıf "و"nı koyarak, bazen sıfat tamlamalarıyla mutarraf seci'ler oluşturmuştur.⁹⁴ Nadiren de murassa' seci'ler

⁸⁹ Sülemî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 3: 461.

⁹⁰ Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 225.

⁹¹ Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 226.

⁹² Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, 225.

⁹³ İbrahim Görener, "İlmî Cazibe Yurdu Osmanlı'da Çok Yönlü Bir Müfessir: Nimetullâh-i Nahcuvânî", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2011), 1: 294.

⁹⁴ Ni'metullah Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye el-muvaddiha li'l-kelimi'l-Kur'ânîyye ve'l-hikemi'l-furkâniyye* (Mısır: Dâru rekâbî li'n-neşr, 1999), 1: 22; 1: 28; 1: 29; 1: 30; 1: 36; 1: 70; 1: 81; 1: 119; 1: 123; 1: 147; 1: 149; 1: 180; 1: 181; 1: 182; 1: 190; 1: 211; 1: 258; 1: 260; 1: 260; 1: 279; 1: 280; 1: 287; 1: 325; 1: 327; 2: 20; 2: 75; 2: 129; 2: 239; 2: 284; 2: 328; 2: 357; 2: 446; 2: 470; 2: 477.

yazmıştır.⁹⁵ Çok sayıda güzel mütevâzî fıkralar kurmuştur. Sanatkârlığının yansıması olan, vezin ve kafiye uyumu bulunan seci'lerine şu fıkralar örnek verilebilir:

والجزء المسمى في الشرع بيوم القيامة والطامة الكبرى المنذكة فيها الأرض والسماء المطوية عند قيامها سجلات الاولى والآخرى إذ فيها ارتجت الأراء والأفكار وارتفعت الحجب والأستار واضمحلّت اعيان السوى والأغيار ولم يبق الا الله الواحد القهار. ثم لما تحقق العبد وتمكن في هذا المقام ووصل الى هذا المرام وفوض أمره كلها الى الملك العلام القدوس السّلام حق له ان يلزم ربه ويخاطب معه بلا ستر ولا حجاب تتميما لمرتبة العبودية الى ان يرتفع كاف الخطاب عن البين وينكشف الغين عن العين.⁹⁶

Fıkralardaki الأفكار، الأستار، الأغيار، المقام، المرام، العلام، السّلام، البين، الغين، الفأسلا kelimeleri arasında hem vezin hem de kafiye uyumu vardır. Müfessir bu tür seci'leri yaygın bir şekilde kullanmıştır.⁹⁷

Müfessir bedî'in başka sanatlarını da bazen ifadelerine yansıtmıştır. Tefsirin bu yönüyle incelenmesi de ilgililerini beklemektedir. Onun şu ifadesi buna örnektir:

جاهدوا في سبيل الله مع نفوسهم الى ان وصلوا بل اتصلوا وحصلوا باليقين الحقي.

İşaretili kelimelerdeki و-ل-ص harflerin uyumu kulağa hoş gelmektedir.⁹⁸ Müellif, dağarcığındaki kelime zenginliğini ve edebiyattaki maharetini ifadelerinde sergilemiştir. Ancak bazen bir cümlede veya peş peşe gelen cümlelerde aynı kelimeyi birden çok kullanmış veya kelimeyi farklı bir kalıpla tekrar ifade ederek tatvile düşmüştür. Bazen de uzun uzun tasvirler, arka arkaya dizilen isim veya sıfat tamlamalarıyla sözü uzatmıştır.⁹⁹ Bu da başka müfessirlerle kıyaslandığında edebî maharetini gölgelemiştir.

2.1.5. İbn Korkmaz'ın "Fethu'r-rahmân fî tefsiri'l-Kur'ân" Adlı Tefsiri

İbn Korkmaz, tefsiri normal nesirle yazarken bazen seci'li pasajlar kaleme almıştır. Hem rivâyet hem de dirâyet tefsiri olarak te'lif edilen eser işârî te'viller de içermektedir. Katib Çelebi bu kitabın, müellifin en güzel eseri olduğunu söylemektedir.¹⁰⁰ Tefsir sarf, nahiv, kıraat, i'râb ve lügat tahlilleri ile müfessirlerden bol miktarda nakilleri, soru cevap yöntemiyle başkalarının görüşlerine verilen

⁹⁵ Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye*, 1: 30; 1: 31; 1: 182; 1: 211; 1: 212; 1: 280; 2: 19; 2: 20; 2: 209; 2: 284.

⁹⁶ Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye*, 1: 18.

⁹⁷ Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye*, 1: 20; 1: 22; 1: 24; 1: 29; 1: 30; 1: 31; 1: 36; 1: 70; 1: 81; 1: 181; 1: 182; 1: 211; 1: 279; 1: 280; 1: 287; 2: 19; 2: 184; 2: 186; 2: 227; 2: 284; 2: 469.

⁹⁸ Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye*, 1: 76.

⁹⁹ Nahcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlâhiyye*, 1: 23; 1: 25; 1: 36; 1: 81; 1: 181; 1: 182; 1: 211; 1: 280; 2: 284; 2: 286; 2: 413; 2: 477; 2: 478.

¹⁰⁰ Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941), 2: 1233.

cevapları¹⁰¹ ve çeşitli mevzuları içeren 20 ciltlik kapsamlı bir kitaptr.¹⁰² Eserde fıkıh, kelâm, sebab-i nüzûl, münâsebet ve belâgatle ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bazı kavramlar geniş bir şekilde açıklanmaktadır.

İbn Korkmaz tefsirin bazı kısımlarını seci'li yazmıştır. Normal nesirle yazdığı geniş açıklamalarının arasında bazen birkaç cümle, bazen bir paragraf, bazen de metnin bir sayfa uzunluğundaki bir bölümünü seci'li ifadelerle kaleme almıştır.¹⁰³ Âyetlerin üslûbuyla ilgili de bazen iki fıkralı seci'ler yazmıştır.¹⁰⁴ Eserdeki bu tarz kitaba hoş bir meziyet katmıştır. Kesintisiz sürüp gitmediği için de bıkkınlık vermemektedir.

Müfessir, *Fethu'r-rahmân*'da yazdığı seci'li ifadeleri bu tefsirin özeti olarak yazdığı tamamı seci'li olan "*Nesru'l-cumân*" kitabına herhangi bir değişiklik yapmadan aktarmıştır. Âyetlerin üslûbuyla ilgili fıkraları da yine aynen oraya nakletmiştir. Ancak bu seci'leri *Fethu'r-rahmân*'da tefsir metninin içine yazarken, *Nesru'l-cumân*'da âyetlerin hemen altına ayrı bir satır olarak yazmıştır. Kelimeleri ustaca kullanan İbn Korkmaz'ın bu tefsirinin seci' özellikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi ve örnekler için *Nesru'l-cumân* hakkında verilen örneklerle bakılması yeterli olacaktır.

2.1.6. İbn Acîbe'nin (ö. 1224/1809) "*el-Bahru'l-medîd*" Adlı Tefsiri

İşârî tefsir olan "*el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-kur'âni'l-mecîd*" eseri seci'li bir üslûpla yazılmıştır.¹⁰⁵ Adından başlayarak eserin hemen hemen her sayfasında seci'li ifadeler

¹⁰¹ Muhammed b. Korkmaz b. Abdillâh Nâsiruddîn el-Aktemurî, *Nesru'l-cumân el-muntazam min fethi'r-rahmân*, Beyazıt Kütüphanesi, nr. 587-588, 1: 1b.

¹⁰² Ebü'l-Hayr Şemseddîn Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Menşurât dâru mektebeti'l-hayat, ts.), 8: 292; Şemseddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısri ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin* (Beyrut: Dâru'l-kutûbi'l-ilmîyye, ts.), 1: 345.

¹⁰³ Muhammed b. Korkmaz b. Abdillâh Nâsiruddîn el-Aktemurî, *Fethu'r-rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân*, III. Ahmed, A.35, Topkapı Kütüphanesi; Bulgaristan: Sofya Milli Kütüphanesi, OP 548; Kuveyt: Mektebetü'l-mahtûtât, 2215 (3716), 1: 11b; 1: 34b; 1: 39a; 1: 44a; 1: 60a; b; 1: 61b; 1: 62a-b; 1: 63b; 1: 64a; 1: 65a; 1: 66a; 1: 67a-b; 1: 69a; 1: 70a; 1: 72a; 1: 73b-74a; 1: 75b; 1: 77a; 1: 78a; 1: 79a; 1: 80a-b; 1: 81a; 1: 82a-b; 1: 84a; 1: 87a; 1: 90a; 1: 91a; 1: 95b; 1: 96a-97b; 1: 99a; 1: 102a; 1: 108b; 1: 109a; b; 1: 112b; 1: 115a; 1: 117a; 1: 120a-b; 1: 121b; 1: 123a; 1: 127b; 1: 129b; 1: 131b; 1: 132a; 1: 133a-b; 1: 137b; 1: 139a; 1: 141a-b; 3: 97a; 3: 103a-b; 3: 107b-108a; 3: 118a; b; 3: 148a-b; 3: 158b; 3: 168a-b; 3: 187b; 3: 193a; 3: 262b-263a; 6: 5b; 6: 7a; 6: 237a; 6: 243a; 6: 244b; 6: 245a; 6: 252b; 6: 253b; 8: 67b; 8: 68a; 8: 90b; 8: 126b; 8: 232a; 8: 233b; 8: 234a; 8: 277b; 8: 278a; 10: 52b; 10: 77b; 10: 78b; 10: 106b; 10: 133a; 10: 164a; 10: 179a; 10: 226b; 10: 255b.

¹⁰⁴ İbn Korkmaz, *Fethu'r-rahmân*, 1: 6b; 1: 7a; 1: 11a; 1: 12a; 1: 34a; 1: 64b; 1: 78a; 1: 83b; 1: 84a; 1: 91a; 1: 102a; 1: 109b.

¹⁰⁵ Mahmut Ay, *Ahmed b. Acîbe ve İşârî Tefsir Açısından "el-Bahru'l-Medîd"* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 171.

vardır. Ancak kitabın tamamı değil bazı ibareleri seci'li kaleme alınmıştır.¹⁰⁶ Tefsiri Türkçe'ye çeviren Dilaver Selvi, kitapta Beydâvî ve Ebu's-Suûd tefsirlerinden bolca alıntı yapıldığını ve âyetlerin ince hikmetleri ile belâgat inceliklerinin işlenmesi nedeniyle dilinin biraz ağır olduğunu, belirtmektedir.¹⁰⁷ Bazen iki, daha çok üç-dört, nadiren de beşten fazla fıkralı seci'ler yazmıştır. Az sayıda 1. ile 3. ve 2. ile 4. fıkraları kafiye yapılmıştır.¹⁰⁸ Fıkraları çoğunlukla orta uzunluktadır ve kelimeleri üç ile on arasında değişmektedir. 2 ile 10'dan fazla kelimele fıkraları nadirdir. Özellikle üç ile beş kelime uzunluğundaki mütevâzî ve murassa' seci'leri hoş bir musiki oluşturmakta ve ifadelerine tatlı bir akıcılık katmaktadır.

Müfessir en çok mutarraf¹⁰⁹ ve mütevâzî tarzı seci'leri tercih etmiştir. Birbirini takip eden mütevâzî türü kısa seci'leri bazen şiir tadındadır.¹¹⁰ Edebiyattaki maharetini, kelime zenginliğini ve dile hâkimiyetini ifadelerine yansıtmıştır. Şu cümleleri bunun güzel örneklerinden sadece bir kaçıdır:

يقول سبحانه: يا مَنْ هو مني قريب، تدبر سِرِّي فإنه غريب، أنا المحبُّ، وأنا الحبيب، وأنا القريب، وأنا المجيب، أنا الرحيم الرحمن، وأنا الملك الديان، أنا الرحمن بنعمة الإيجاد، والرحيم بتوالي الإمداد. مِنِّي كان الإيجاد، وعليّ دوام الإمداد، وأنا رب العباد، أنا الملك الديان، وأنا المجازي بالإحسان على الإحسان، أنا الملك على الإطلاق، لولا جهالة أهل العناد والشقاق، الأمر لنا على الدوام، لمن فهم عنا من الأنام.¹¹¹

Fıkralardaki قريب -الحبيب ile غريب -قريب kelimeleri arasında hem vezin hem de kafiye birliği vardır. Ayrıca الإمداد-الإيجاد kelimeleri arasındaki vezin ve kafiye uyumuna ilave olarak çapraz bir şekilde cinas sanatı uygulamıştır.

İbn Acîbe, bazen murassa' tarzı seci'ler yazmıştır.¹¹²

إِيَّاكَ نُعْبُدُ لِأَهْلِ الْعَمَلِ لِلَّهِ وَهُمْ الْمُخْلِصُونَ، وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ لِأَهْلِ الْعَمَلِ بِاللَّهِ وَهُمْ الْمَوْجِدُونَ.¹¹³

¹⁰⁶ Ahmed İbn Acîbe eş-Şâzelî, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî (Kahire: Neşreden: Hasan Abbâs Zekî, 1419), 1: 55; 1: 100; 1: 228; 1: 235; 1: 264; 1: 365; 1: 534; 2: 110; 2: 180; 3: 165.

¹⁰⁷ Dilaver Selvi, "Ahmed İbn Acîbe el-Hasenî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu", *Marife Dergisi* 10/3 (Kış 2010), 269-270; Dilaver Selvi, "İbn Acîbe'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu", *Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd-Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufî İşâretleri* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011), 1: 132.

¹⁰⁸ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 62; 1: 73.

¹⁰⁹ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 56; 1: 57; 1: 58; 1: 59; 1: 60; 1: 61; 1: 62; 1: 67; 1: 68; 1: 72; 1: 73; 1: 321; 1: 322; 457: 1; 2: 195; 2: 198; 2: 448; 3: 80; 3: 441; 3: 505; 4: 360; 4: 590; 4: 623; 5: 383; 7: 39.

¹¹⁰ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 55; 1: 56; 1: 57; 1: 58; 1: 59; 1: 60; 1: 61; 1: 62; 64; 1: 65; 1: 66; 1: 67; 1: 68; 1: 70; 1: 71; 1: 72; 1: 73; 1: 321; 1: 322; 1: 457; 2: 195; 2: 198; 3: 79; 3: 505; 4: 359; 4: 360; 4: 599; 4: 623; 7: 34.

¹¹¹ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 58.

¹¹² İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 57; 1: 58; 1: 67; 1: 72; 1: 322; 1: 505; 2: 219; 2: 447; 3: 77; 4: 599.

¹¹³ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 61.

Nadir olarak mütevâzin ve mütemâsil seci'ler de yazmıştır.¹¹⁴ Bu türlere şu fıkraları örnek verilebilir:

الذين يخلصون العمل الظاهر بمقام الإسلام، والعمل الباطن بمقام الإيمان.¹¹⁵

Fıkra sonlarındaki aynı vezinli الإسلام ve الإيمان kelimelerinde mütevâzin; her iki fıkradaki karşılıklı kelimelerde bulunan vezin birliği ve son kelimelerdeki kafiye uyumsuzluğu nedeniyle mütemâsil seci' vardır.¹¹⁶

Müfessir bazen seci' için kelime veya mana tekrarları yaparak tatvile düşmüştür.¹¹⁷ Fâtîha sûresi 6. âyeti tefsir ederken iki sayfa içinde حصل kelimesini yaklaşık 20 defa seci'de veya fıkra içinde kullanmıştır. Bu da gözü ve kulağı tırmalamaktadır.¹¹⁸

2.2. Tamamı Seci' ile Yazılan Tefsir

2.2.1. İbn Korkmaz'ın "Nesru'l-cumân el-muntazam min fethi'r-rahmân" Adlı Tefsiri

Yukarıda da geçtiği gibi bu kitap "Fethu'r-rahman" tefsirinin özetidir.¹¹⁹ Seci'li bir anlatımla,¹²⁰ dirâyet yöntemiyle telif edilmiş 4 ciltlik bir eserdir. Fethu'r-rahmân'daki seci' tarzıyla tefsir yazma yöntemi müfessirce veya onun yakın çevresince beğenilmiş olmalı ki müellif Nesru'l-cumân'ı baştan sona seci'li bir üslûpla yazmaya karar vermiştir. Kitap, Kur'ân-ı Kerim'in bu şekilde tefsir edildiği tek eserdir. Seci' sanatının bütün incelikleri tefsirde icra edilmiştir.

Müfessir ele aldığı âyetlerin tefsirine geçmeden önce o âyet grubunun üslûp özelliği hakkında çoğunlukla iki, nadiren de üç- dört veya altı fıkralı müstakil seci'ler yazmıştır. İbn Korkmaz, her iki tefsirinde de âyetlerin üslûp özelliklerini seci'li ifadelerle anlatmıştır. O, bu tarzıyla da tektir. Kısa olan fıkralar çoğunlukla iki-üç, bazen de dört-beş, nadiren daha fazla kelimedenden oluşmaktadır.¹²¹ Ancak on kelimeyi aşan fıkralar yazmamıştır.

¹¹⁴ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 62; 1: 457; 3: 77; 5: 383.

¹¹⁵ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 62.

¹¹⁶ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 54; 1: 55; 1: 57; 1: 61; 1: 63; 65; 1: 73; 1: 322; 3: 561; 4: 623.

¹¹⁷ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 58; 1: 62; 1: 63; 2: 219; 3: 561.

¹¹⁸ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1: 62-63.

¹¹⁹ İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 1: 1b.

¹²⁰ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 8: 292.

¹²¹ Uzun fıkraları için bk: İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 1: 53b; 1: 54a; 1: 68b; 1: 69a; 1: 71b; 1: 74a, b; 1: 76b; 1: 78b; 1: 88a; 1: 90a; 1: 92a; 1: 96a; 1: 97b; 1: 112b; 1: 139b; 1: 196b; 1: 198a; 1: 205b; 1: 207b; 1: 212a; 1: 229b; 1: 241b; 1: 252a; 1: 253a; 1: 254b; 1: 255b; 1: 259b; 1: 265a; 1: 279b; 1: 299a; 1: 305a; 1: 325a, b; 1: 340b; 1: 352a;

Âyetlerin üslûbuyla ilgili yazdığı seci'lerde edebî sanata özen göstermiştir. Hem kafiye hem de vezin açısında ifadelerini süslemiştir. Göze ve kulağa hoş gelen çok miktarda mutarraf, mütevâzî ve murassa' türü seci'ler yazmıştır. Bu bölümdeki seci'leri tefsir metnindekilerden daha güzeldir.

Bu seci'ler sanat açısından büyük değer ifade ederken içerik olarak sönük kalmıştır. Müfessir farklı âyetlerle ilgili pek çok zaman aynı kelimelerden oluşan cümlelerle meramını ifade etmiş ve bu yüzden çok miktarda âyet grubuyla ilgili kelime veya ifade tekrarları yapmıştır. Bazen seci'deki her iki fıkrayı, bazen de sadece fıkranın başındaki kelimeleri tekrar etmiştir. Kelime tekrarları çok fazla olduğu için bazen kalıp cümle görüntüsü vermektedir. Onun âyetlerin üslûbuyla ilgili seci'lerine şu fıkralar örnek verilebilir:

¹²²بيان بتقرير، وبرهان بتحرير.

¹²³تهذيب مسرود، في افعال اليهود، اهل البغي والحدود.

Müellif, âyetleri tefsir ederken de kurduğu bütün cümleleri seci'lidir. Bu kısımları genellikle ikili, bazen üç, dört ve daha fazla fıkradan oluşan seci'li cümleler hâlinde yazmıştır. Fıkranın son kelimesinde vezin uyumuna bazen riayet etmiş, bazen kafiye uyumuyla yetinmiştir. Bazen iki kelimele kısa seci'lerle meramını ifade ederken bazen de 4-5 kelimele fıkralar kurmuştur. 10 ve daha fazla kelimedenden oluşan fıkraları yok gibidir. Uzun cümleler kurmak zorunda kaldığında atıf "و" ile birbirine bağlanan cümleciklerin arasında kafiye birliği sağlamıştır. Ayrıca araya virgül koyarak görünürlüğü de arttırmıştır. Böylece ifadelerine belli bir ritim kazandırmıştır.

Bedî ilminde eser yazacak kadar birikimli olan müfessir seci'in inceliklerini ifadelerine mahirane yansıtmıştır. Seci'li nesir yazmak çok kolay olmayan bir tarzdir. Zira bu sanat ahengi ve ses uyumunu yakalamak için kelime, ifade veya mana tekrarlarına düşmek gibi bir kusuru barındırmaktadır. Kafiye veya vezin bazen mananın önüne geçebilmektedir. Gereksiz uzatmalara düşme riski bulunmaktadır. Estetik sağlamak çabasıyla konudan uzaklaşma tuzağına düşülebilmektedir. Bu

1: 365b; 1: 387b; 2: 8a; 2: 10b; 2: 30a; 2: 40b; 2: 45b; 2,50b; 2: 52b; 2: 71b; 2: 56/2a; 2: 95b; 2: 128b; 2: 137b; 2: 141a; 2: 168b; 2: 171a; 2: 191a; 2: 237b; 2: 242b; 2: 254a; 2: 267a; 2: 288b; 2: 289a; 2: 319a; 2: 365b; 2: 377a; 2: 393b.

¹²² İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 1: 91b. Başka örnekler için bk.: 1: 21b; 1: 52a; 1: 93a; 1: 98a; 1: 123a; 1: 131b; 1: 174b; 1: 223b; 1: 299b; 1: 301a; 1: 373a, b; 2: 56/2b; 2: 59/2b; 2: 60/2b; 2: 62/2b; 2: 65/2a; 2: 69/2b.

¹²³ İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 1: 299b. Başka örnekler için bk.: 1: 21b; 1: 52a; 1: 93a; 1: 98a; 1: 123a; 1: 131b; 1: 174b; 1: 223b; 1: 299b; 1: 301a; 1: 373a,b; 2: 56/2b; 2: 59/2b; 2: 60/2b; 2: 62/2b; 2: 65/2a; 2: 69/2b.

hacimdeki tefsiri göz önünde bulundurulduğunda İbn Korkmaz, seci' sanatının kusurlarından sayılan bu tür tatvillerden kaçmayı başarmıştır. Müfessir kelime zenginliğinden ve sarf ilmindeki vukufiyetinden yararlanarak başka eserlerden yaptığı alıntılarda, küçük değişikliklerle seci'i sağlamaya gayret etmiştir. Mutarraf, mütevâzî ve murassa' seci'ler yazarak ses ahengini oluşturduğu fıkralara müzikal bir estetik kazandırmıştır.

Seci'lerin kısa ve uzunluğu bakımından *Nesru'l-cumân*'da birinci fıkranın ikinciden uzun veya kısa olduğu cümleler hemen hemen her sayfada bulunmaktadır. Âyetlerin üslûbuyla ilgili seci'leri haricinde fıkraların kelime sayısı ile kendisini sınırlamamıştır. Tefsirin hemen hemen her sayfasında fıkraları eşit olan, ikinci fıkrası birincisinden az uzun olan, üçüncü fıkrası birinci ve ikincisinden az uzun olan, ikinci fıkrası birinciden az kısa olan türlerine rastlamak mümkündür. Ancak fıkraları 11 kelimedenden fazla olan uzun seci'ler yazmamaya özen göstermiştir. Buna şu fıkraları örnek verilebilir:

الهي انت العلي الاعلي المتعال، ذو العظمة والكبرياء والبهاء والعز والجلال. تعاليت عن تصور **الاهام**، وتباركت عما تحده **الافهام**، لا تصل العقول الي ادراك صفات **كمالك**، ولا تحيط بغاية من معرفة **جلالك**. كيف يحيط بك عقل تحير في بدائع **عجاب مصنوعاتك**، ام كيف يدرك وهم وهو لا يدرك **دقائق مقدوراتك**.¹²⁴

İbn Korkmaz bazen 1. ile 3. ve 2. ile 4. fıkrası arasında kafiye ve vezin uyumu oluşturmuştur.

ومجموعهم بشر وهم مختلفون المنل، والأراء و النحل، كالروم والفرس والكرج، وما شاكلهم من **البيضان**، والحيش والتكرور و**الزنج**، وما شاكلهم من **السودان**.¹²⁵

Nesru'l-cumân'ın "mütevâzî" seci'lerine şu fıkralar örnek verilebilir:

وقف الشيطان يوما بباب المسجد وقلبه **مغوص**، وحظه **منقوص**. لما رأي العموم والخصوص، كانهم بنين **مرصوص**، فسالني عن **حرفتي**، وما من قوم و**ظيفتي**.¹²⁶

Müfessirin "murassa'" seci'lerine şu fıkralar örnek verilebilir:

منه ما اطلع الله علي انبيائه اطلاعا علي حسب منازلهم، و منه ما اطلع الله علي اوليائه اطلاعا علي حسب مراتبهم.¹²⁷

¹²⁴ İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 1: 110b. Başka örnekler için bk.: 1: 5b; 1: 108b; 1: 109b; 1: 111a; 1: 125b; 1: 197b; 1: 198b; 1: 234a-b; 1: 261b-261a; 1: 263b; 1: 284a; 1: 306a-b; 1: 330a-b; 1: 331a; 1: 338a; 2: 3a; 2: 64/2b; 2: 129a; 2: 159b; 2: 314a; 2: 370a-b; 2: 371b.

¹²⁵ İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 2: 188b.

¹²⁶ İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 2: 105b. Başka örnekler için bk.: 1: 5b; 1: 108b; 1: 109b; 1: 111a; 1: 125b; 1: 197b; 1: 198b; 1: 234a-b; 1: 261b-261a; 1: 263b; 1: 284a; 1: 306a-b; 1: 330a-b; 1: 331a; 1: 338a; 2: 3a; 2: 64/2b; 2: 129a; 2: 159b; 2: 314a; 2: 370a-b; 2: 371b.

¹²⁷ İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 1: 11b. Başka örnekler için bk.: 1: 6a; 1: 9b; 1: 379a; 2: 38a-b; 2: 156b; 2: 327a-b.

İbn Korkmaz, her fıkranın kendi içindeki tarsi' türünü de uygulamıştır. Onun tarsi'li seci'lerine şu fıkralar örnek verilebilir:

واتبعوا في الافك اهوائهم وعدلوا عن كل سعيد رشيد، والذي تولى كبره فهو العنيد الطريد. اختار لنفسه الشقاوة علي السعادة.¹²⁸

İbn Korkmaz bazen seci'in fıkralarını bir âyetten veya âyetin bir bölümünden oluşturmuştur. Bazen birinci fıkradaki manayı desteklemek için âyeti diğer fıkra yapmış veya ele aldığı âyeti doğrudan birinci fıkra yaparak seci'li ifadeler yazmıştır.

Müfessir seci' sanatı uğruna bazen eşanlamli kelimeler kullanmış, bazen mana tekrarlarına düşerek uzatmalar yapmış, bazen de nitelemelerle süslediği seci'li ifadeler sebebiyle ele aldığı âyetin tefsirinden uzaklaşmıştır.¹²⁹ Buna rağmen bu hacimdeki bir tefsir için seci' kaygısıyla yaptığı uzatmaların sınırlı olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Cahiliye döneminden beri kullanılmakta olan seci', özellikle sanatlı bir dilin önemsendiği bazı edebî türlerde daha çok tercih edilmiştir. Ancak tefsir yazımında süslü bir üslûba pek rağbet edilmemiş, sade nesirle yetinilmiştir. Rivâyet ve dirâyet yöntemiyle yazılan tefsirlerde mana esas alınmış, dilin sanat yönü öne çıkmamış, etkilemekten ziyade öğretme öncelenmiştir. Bu nedenle süslü bir anlatıma tevessül edilmemiştir. Ancak tasavvufî çevrelerde vaaz ve irşâd çalışmalarında seci'li üslûba başvurulduğu için bu sanata karşı bir aşinalık vardır. Bunun sonucunda da işârî tefsir yazan müfessirlerin bir kısmı seci'li üslûpla yazmayı tercih etmişlerdir. Özellikle seci'in yoğun kullanıldığı hicri V. asırdan X. asra kadarki dönemlerde müfessirlerin bir kısmı seci'den istifade etmişlerdir.

Müellifin kelime dağarcığının zengin olmasını icap ettiren seci'li bir yazım tarzı dile hâkimiyeti ve edebî zevke sahip olmayı gerektirmektedir. Belâgat ve bedî' ilimlerinde mahareti olmayanlar için zorlamaya yelteneceği ve bunun da kulağı tırmalayacağı hakikatinden ötürü seci'den kaçınma zarureti doğmaktadır. Bu nedenlerle az sayıdaki müfessir dışında seci' sanatı, tefsir yazımında pek tercih edilmemiştir. Ancak seci' ile tefsir yazanların ortak özelliği hepsinin şeyh veya tasavvuf erbabı olmalarıdır. Diğer bir özellikleri ise dili ustaca kullanmalarıdır.

¹²⁸ İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 2: 104b. Başka örnekler için de bk.: 1: 347a; 2: 38a-b; 2: 104b; 2: 327a-b.

¹²⁹ Bk.: İbn Korkmaz, *Nesru'l-cumân*, 1: 14b; 1: 15a; 1: 108a; 1: 127b; 1: 134a; 1: 187b; 229a; 1: 232b; 1: 243b; 1: 275b; 1: 293a-b; 1: 302b; 1: 360a; 2: 16a; 2: 32b; 2: 36b; 2: 43b; 2: 57/1b; 2: 141a-b; 2: 211a; 2: 225b; 2: 227a-b; 2: 265b; 2: 279a; 2: 290a; 2: 294a-b; 2: 298a; 2: 336a.

Bu sanatı kitabında uygulayan ilk işârî tefsir müellifi Kuşeyrî'dir. O, *Letâifu'l-işârât* tefsirinde akıcı bir üslûp kullanmış ve seci'li ifadelerle bol miktarda yer vermiştir. Özellikle Fâtiha sûresinin tefsirinde seci'li olmayan cümleler nadirdir. Onun kısa fıkraları şiir gibidir. Eser bu yönüyle de işârî tefsirlere öncülük etmiştir.

Necmeddîn Dâye'nin "*et-Te'vîlâtü necmiyye*" diye de şöhret bulan "*Bahrü'l-hakâik ve'l-meânî*" tefsiri de seci'li yazılmıştır. Müfessirin tefsirde kullandığı edebî üslûp kulağa pek hoş gelmektedir. Seci'in bütün türlerini ifadelerinde kullanmış ancak mütevâzî türünü daha çok tercih etmiştir. Az sayıda mütevâzın ve mütemâsil seci'ler de yazmıştır. İşârî açıklamaları başka müfessirlere kaynak olduğu gibi bu üslûbuyla da, ondan çokça alıntı yapan İbn Korkmaz'ı etkilemiş benzerdir.

İzzuddîn b. Abdusselâm es-Sülemî, "*Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*" eserinde seci'li cümleleri sık kullanmamış olmasına rağmen mutarraflık ve mütevâzî tarzında çok miktarda fıkra yazmıştır. Bazen cinaslı seci'ler kaleme almıştır. Ancak murassa' türünde yazmamıştır.

Ni'metullah en-Nahcuvânî, "*el-Fevâtihu'l-ilâhiyye*" tefsirinde bütün cümlelerini seci'li yazmamışsa da her sayfasında seci' vardır. Sanatı mananın önüne geçirmemiştir. Seci'li fıkralarda mütevâzî ve mutarraflık çeşitlerini bolca ve ustaca kullanmış, nadiren de murassa' seci'ler yazmıştır. Zorlamalara tevessül etmemiştir.

İbn Acîbe bu üslûbu "*el-Bahrü'l-medîd*" tefsirinde kullanan son müfessirdir. Kitabın her sayfasında seci'li ibareler görmek mümkündür. Fıkraları çoğunlukla orta uzunluktadır. Üç ile beş kelime uzunluğundaki mütevâzî ve murassa' seci'li fıkraları kulağa hoş gelmektedir.

Diğer müfessirler paragraftaki birkaç cümleyi seci'li yazmışken İbn Korkmaz, "*Fethu'r-rahmân*" tefsirinde araya bir veya birkaç paragraflık seci'ler yazmıştır. Hacimli bu eserin özeti olan "*Nesru'l-cumân*" tefsirinin tamamını seci'li olarak te'lif etmiştir. Belâgat ve bedî ilimleriyle ilgili kitaplar yazan müfessir seci'in bütün türlerinde fıkralar yazmıştır. Daha çok mutarraflık ve mütevâzî tarzında, bazen de murassa' türünde fıkralar kaleme almıştır. Aynı fıkra içinde tarsi' sanatını da bazen kullanmıştır. *Nesru'l-cumân* baştan sona seci'li olan tek tefsirdir. Buna rağmen konudan uzaklaşmamış, tatvîl olarak sayılabilecek uzatmaları pek azdır.

Tefsirlerin seci'li dil ve üslûp özellikleri metne güzellik; vezin ve kafiye birliği esere hoş bir hava katmıştır. Bu da okuyucuya sanat zevki tattırmıştır. Dâye, Sülemî, İbn Korkmaz ve İbn Acîbe birbirini takip eden fıkralar arasında seci' uyumuyla yetinmemişler; bazen 1. ile 3. ve 2. ile 4. fıkralar arasında (a-b-a-b tarzında) kafiye ve vezin uyumu oluşturmuşlardır.

Bütün tefsirlerin sanatsız bir ifadeyle yazılmadıklarını göstermesi bakımından seci' ile yazılan tefsirler önemlidirler. Ayrıca bunlar, tefsirlerin belâgat ve bedî' sanatları açısından incelenmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. "Kur'ân'da seci' var mıdır?", "âyet sonlarındaki uyak seci' midir, fâsıla mıdır?" tartışmalarının yapıldığı dönemlerde bazı müfessirlerin seci' ile tefsir yazmış olmaları, onların Kur'ân'da seci'in varlığını kabul ettikleri şeklinde yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

- Algar, Hamid. "Bahrü'l-hakâik ve'l-meânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 515-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Aşık, Nevzat. "Hicri IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazarlar". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1985): 55-74.
- Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsir Okulu*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Ay, Mahmut. *Ahmed b. Acîbe ve İşârî Tefsir Açısından "el-Bahru'l-medîd"*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- el-Bağdâdî, İsmail b. Muhammed. *Hediyyetü'l-ârifîn esmâi'l-muellifîn ve âsâri'l-musannifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, ts.
- Bedir, Ahmet. "Kuşeyrî ve "Letâifu'l-işârât" Adlı Tefsiri'nde "Besmele"nin Yorumu". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2001): 189-213.
- Birinci, Ahmet. *İbn Nâkiyâ'nın Makâmeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015.
- Cemâl, Mâlik Muhammed, Beni Atâ. *es-Sece'u fi'l-asri'l-câhilliyye*. Doktora Tezi, Ürdün Câmîiatu Mute imâdetü'd-dırâsâti'l-ulyâ, 2011.
- Çaldak, Süleyman. "Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)". *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi* 7/77-78 (Temmuz-Ağustos 2006): 74-90.
- Çiçek, Hacı. "es-Suyûtî'nin Makâmât'ında Konuşan Değerli Taşlar: el-Makâmâtü'l-yâkûtiyye Örneği". *İslâmi İlimler Araştırmaları Dergisi* 1 (2017/2): 21-42.
- ed-Dâvûdî, Şemseddîn Muhammed el-Mısrî. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-kutûbi'l-ilmîyye, ts.
- Durmuş, İsmail. "Seci'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 273-275. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Eroğlu, Ali. "Kur'ân-ı Kerim'de Fâsıla". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1991): 251-291.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.
- Görener, İbrahim. "İlmî Cazibe Yurdu Osmanlı'da Çok Yönlü Bir Müfessir: Nimetullâh-i Nahcuvânî". *Osmanlı Toplumunda Kur'ân Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*. 1: 281-294. İstanbul: İlim Yayıma Vakfı, 2011.

Gülle, Sıtkı. "Arap Edebiyatında 'Makâme' ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan 'el-Makâmât'ı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000): 179-201.

Hizânetü't-Turâs. *Fihrisü'l-mahtûtât*. Riyad: Merkezu'l-melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, ts.

es-Sülemî, İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm. *Tefsîru'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. İbrahim el-Vehbî. Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1996.

İbn Acîbe, Ahmed, eş-Şâzelî. *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. Thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî. Kahire: Neşreden: Hasan Abbâs Zekî, 1419.

İbnü'l-Esîr, Ziyâeddîn. *el-Câmiu'l-kebîr fi sinâati'l-manzûm mine'l-kelem ve'l-mensûr*. Thk. Mustafa Cevâd. Metbeu'l-mecmeu'l-ilmî, 1375.

İbnü'l-Esîr, Ziyâeddîn. *el-Meseli's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şâir*. Kahire: Dâru'n-nehda, ts.

İbn Hicce, el-Hamevî, Ebû Bekir b. Ali. *Semerâtu'l-evrâk*. Mısır: Mektebetü'l-cumhûriyeti'l-Arabiyye, ts.

İbn Korkmaz, Muhammed, b. Abdullah Nâsiruddîn el-Aktemurî. *Nesru'l-cumân el-muntazam min fethi'r-rahmân*. 587-588, Beyazıt Kütüphanesi.

İbn Korkmaz, Muhammed, b. Abdullah Nâsiruddîn el-Aktemurî. *Fethu'r-rahmân fi tefsîri'l-Kur'ân*. III. Ahmed, A.35, Topkapı Kütüphanesi; Sofya Milli Kütüphanesi, OP 548, Bulgaristan; Mektebetü'l-mahtûtât 2215 (3716), Kuveyt.

İbn Korkmaz, Muhammed, b. Abdullah Nâsiruddîn el-Aktemurî. *Zehru'r-rebî' fi şevâhidi'l-bedi'*. Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2007.

İbn Korkmaz, Muhammed, b. Abdullah Nâsiruddîn el-Aktemurî. *Gaysü'l-merî' ala şevâhidi'l-bedi'*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, 1042.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru sâdır, ts.

İbn Sîde, Ali b. İsmail el-Mursî. *el-Muhassas*. Thk. Halil İbrahim Cefâl. Beyrut: Dâru ihyaî turasi'l-Arabî, 1996.

Kalkaşandî, Ahmed b. Ali. *Subhu'l-a'sâ fi sinâati'l-inşâ*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, ts.

Katib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-mü'ellifîn*. Beyrut: Mektebetü'l-müsennâ, ts.

- Kılıç, Filiz - Yıldız, Ayşe. "Sehi, Latifi ve Aşık Çelebi Tezkirelerinde Seci'". *Osmanlı Araştırmaları*, Neşir Heyeti - Halil İnalçık - İsmail E. Erünsal. 27: 235-254. İstanbul: 2006.
- Köksal, M. Fatih. "Tartışmalı Bir Seci' Türü: Sec'i Mütevâzin". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21 (2018): 589-604.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifu'l-işârât*. Thk. İbrâhim Besyûnî, Mısır: ts.
- Nahcuvânî, Ni'metullah. *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye el-muvaddiha li'l-kelimi'l-kur'ânîyye ve'l-hikemi'l-furkâniyye*. Mısır: Dâru rekâbî li'n-neşr, 1999.
- Necmeddîn el-Küb râ. *et-Te'vîlâtü necmiyye*. Thk. Ahmed Ferîd el-Mizyâdî. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2009.
- Okuyan, Mehmet. *Necmeddîn Dâye ve Tasavvufî Tefsiri*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994.
- Rahmetü'ş-Şâmisî, Yusuf Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm li İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm es-Sülemî* (ö. 660/1262) *min evveli sûreti'l-Fâtiha ila âhiri sûreti't-Tevbe*. Doktora Tezi, Suûdi Arabistân Câmîatü ümmi'l-kurâ kulliyetü'd-da'veti ve usûli'd-dîn, 1998.
- Recâizâde Mahmud Ekrem. *Ta'lîm-i Edebiyyat*. İstanbul: 1299.
- Selvi, Dilaver. "Ahmed İbn Acîbe el-Hasenî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu". *Marife Dergisi* 10/3 (Kış 2010): 261-281.
- Selvi, Dilaver. "İbn Acîbe'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu". *Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd-Kur'an'ın Tefsiri ve Tasavvufî İşâretleri*. 1: 69-152. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.
- es-Suyûtî, Celâleddîn. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1974.
- Turan, Abdülbaki. "Kuşeyrî ve "Letâifu'l-işârât" İsimli Tefsiri". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1991): 35-54.
- Ulvî, el-Mueyyed. Yahya b. Hamza b. Ali. *et-Tırâzu li esrâri'l-belâga ve ulûmi hakâiki'l-i'câz*. Beyrut: el-Mektebetü'l-unsuriyye, 1423.
- Uzun, Mustafa. "Seci'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yalar, Mehmet. "Önsöz". *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri - Letâifu'l-işârât*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2012.

Yıldız, Ayşe. "Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Seci'nin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler". *Türkoloji Araştırmaları: Turkish studies international periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic volume, 2/4 (2)*, Tunca Kortantamer Özel Sayısı 2 (2007): 1055-1065.

ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedreddîn. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru ihyâi'l-kutubi'l-Arabî, 1957.

ez-Zirikî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. 15. Baskı. Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002.